

કેશવકાન્ત હેર ઑઇલ.

ગુજરાતી કુટુંબીસહસંસ્કૃતિયાસતેલથી નિરાળું.)

અગતરમાંના બીજાં તેલો કરતાં સર્વથી વધુ સુગંધીદાર અને સસ્તું ગ્વાલીઅરના પ્રદર્શનમાંથી સર્વશ્રેષ્ઠ અને મૈસુરના પ્રદર્શન તરફથી પ્રાપ્ત મેડલ મળ્યાં છે:—

“કેશવકાન્ત”

સર્વ લેખના ઉપયોગ માટે ફક્ત સ્વચ્છ વનરપતીનાં તેલો અને સુગંધીદાર દ્રવ્યોમાંથી બનાવવામાં આવ્યું છે. તે ખરી પડતા વાળને ચરકાવી કાળા અને સુંવાળા બનાવી ઉગવામાં મદદ રૂપ થઈ પડે છે. ઉપરાંત “કેશવકાન્ત” અગતરમાં સસ્તામાં સસ્તું તેલ હોઈ ગરીબ અને પૈસાદાર બેઉને એક સરખી રીતે સવડ પડતું છે.

રૂ. ૧૦૦૦ નું ઇનામ

કેશવકાન્તમાં બ્લાઈટ ઑઇલ (જે વાળને ધૂનકારક છે તે) વપરાય છે એવું શાખીત કરી આપનારને આપવામાં આવશે. ખાત્રી માટે અજમાવી જોવા વિનંતિ છે.

કિંમત બાટલી ૧ ના પોન્ડેન તથા બ્લી. પી. સહીત ફક્ત આના ૧૫.

કેશવ પરફ્યુમરી વર્ક્સ,

૧૪૭ અમદાસ રહેમાન સ્ટ્રીટ મુંબઈ નં ૩.

તા. ક. - કેશવકાન્તના દરેક પેકેટમાં ઇનામી ટીકીટો બીડવામાં આવે છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૅપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૧૪૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મહાત્મા ગાંધીજીની જીવનકથા

વિષય ઇતિહાસ

શ્રીગણેશાયનમઃ

ૐ તત્સત્પરમાત્મનેનમઃ

“ સત્યાગ્રહી વીરનર મહાત્મા ગાંધી.”

નિન્દન્તુનીતિનિપુણા, યદિવાસ્તુવન્તુ
લક્ષ્મીઃ સમાવિશતુ ગચ્છતુવા યથેષ્ટમ્
અર્થેવ વા મરણમસ્તુ યુગાન્તેરેવા
ન્યાયાત્પથઃ પ્રવિચલન્તિ પદં ન ધીરાઃ

મર્ત્યહરિ

નિતીની અંદર પારંગત થયેલા માણસો પણ આહે નિંદા કરે,
અથવા વખાણ કરે. લક્ષ્મી આવે અથવા જાઓ. મરણ અત્યારે
થાઓ અથવા યુગોના યુગો સુધી જાતા રહો, તેમાંનું ગમે તે થાઓ
જતાં પણ ધર્યાવાન પુરુષો ન્યાયથી એક ડગલું પણ હઠતા નથી.

“ જન્મ ધરી નિજ દેશમાં, જે દેશનું હિત ના કર્યું;
“ ધિક્કાર તેના જીવનને, એ જીવનથી શ્રેય શું સર્યું ?

“ માતૃભુમીના હીત ખાતર, અગડ રહી સેવા કરે ”
 “ ધન્ય જીવન તેહનું જે, દેશ દાઝ ઉરે ધરે. ”
 “ મોહન કહેઓ ખંધુ મારા, વાત મારી માનજે; ”
 “ તન, મન, ધન, ખરચી સદા માતૃહીંદ ભુમી દીપાવજે ”

जननिजन्म भूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी

જન્મ આપનાર માતા કરતા પણ જન્મભુમિ વધારે પ્રિય ગણાય છે.

ક્રીમીનલ પ્રોસીજરની ૧૪૪ કલમ પ્રમાણે મને થયેલા હુકમનો મેં અનાદાર શા માટે કર્યો ? મેં મારા ઉપર જોખમદારી શા માટે લીધી ? રૈયતને મદદ કરવા ખાતર તેમના આમંત્રણથી હું અહીં આવેલો છું. હવે દેવા પ્રકારની મદદ કરવી તે માહિતી મેળવવા માટે મારે અહીં અનુભવ લેવોજ જોઈએ. અહીં આવી શાંતતાનો ભંગ કરવા મારો ખીલકુલ ધરાદો નથી, એ વાત હું માનું છું, પણ સ્થાનીક અધિકારી વર્ગ આ જાખત માનતા નથી. તેનું કારણ પણ હું સમજું છું, દરેક નાગરીકે કાયદાને માન આપવુંજ જોઈએ; તેમજ દરેક નાગરીકોની માફક મને થયેલા હુકમ પ્રમાણે મારે પણ વર્તન રાખવું જોઈએ. છતાં ખીજી જાણુ તરફ નજર નાખતાં અહીં આવી મારે કર્તવ્ય બુદ્ધિથી જે ફરજ બજાવવી જોઈએ તેનો ધાત કરવો એ પણ મને હીક જણાતું નથી. ત્યારે હવે મારા માટે છેલ્લો રસ્તો એજ છે કે હુકમનો અનાદાર કરવાથી મને જે શિક્ષા થાય તે ખીન તકરારે

મારે સહન કરવી જોઈએ. વાંચક ! ઉપરના વાક્યો કોઈ મહાન વ્યક્તિ સિવાય બોલી શકાતા નથી. આવા સત્ય પ્રેમાળ વાક્યો કલાકાર વીર રત્નો વિશ્વમાં કવચીતજ જોવામાં આવે છે. આતું બોલનારમાં અસાધારણ ધીરજ દેવી મહાન શક્તિ, તથા પ્રબળ આત્મબળનો અમુટ ભંડાર તેના હૃદયમાં ભરપૂર હોવો જોઈએ. આ વ્યક્તિ કોઈ નહિ પણ હિંદમાં અત્યારે સત્યાગ્રહીની વિજય-ધ્વજ ફરકાવનાર સ્વદેશીનો ચુસ્ત હીમાયતી બારીસ્ટર ફકીર મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી સિવાય બીજું કોણ હોય શકે ? આ મહાન પુરુષનું જીવન દરેક હિંદી બંધુએ મનન કરવા યુક્ત છે. લોક માન્ય તિલક કહે છે કે “ મહાત્મા ગાંધીનું ચરિત્ર ” બોધનીય થવાનું કારણ શું ? તે જાણવા માટે આપણે દીર્ઘ દષ્ટિ વાપરવાની જરૂર નથી. ગાંધી બારીસ્ટર થયા છે, તેજ પ્રમાણે હજારો હિંદી બંધુઓ બારીસ્ટર છે. તેમના વડવાઓ દીવાનપદ પર હતા, એમ ઘણા મનુષ્યોના વડીલો દીવાનપદ ભોગવી ગયા છે. જેમ તેમનો સ્વભાવ શાન્ત, તથા નેમની રહેણી કહેણી સાદી છે તેમ ઘણાની જોઈએ છીએ. એમાં નવાઈ નથી. તે સિવાય વિદ્વતાઈમાં સાયન્સમાં રાજદ્વારી ચળવળમાં, વિગેરે દરેક બાબતમાં ગાંધી કરતા ચડીયાતા મહાન પુરુષો હશે, છતાં પણ ચારિત્રના મુકાબલે મહાત્મા ગાંધીની જોડી મળવી દુર્લભ છે.

મહાત્મા ગાંધીજીનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૬૯ ના અક્ટોબરની બીજી તારીખે પોરબંદમાં વણીક કુટુંબમાં થયો છે. તેમના વડીલો પોરબંદર તથા રાજકોટ સ્ટેટના દીવાનપદ પર હતા.

ગાંધીજીના માતૃશ્રી જીના ધાર્મિક મતના હતા. મહાત્માના લગ્ન બાર વર્ષની ઉંમરે પોરબંદરમાં થયા છે, તેમની સ્ત્રીનું નામ કસ્તુરબાઈ છે. દરદીઓની માવજત કરવામાં તથા આફ્રીકામાં સત્યાગ્રહી લડત વખતે આ સાધ્વી સ્ત્રી ગાંધીને પડખે ઉભા રહી પતિપરાયણતાનો હીંદને અમુલ્ય પાઠ પઢાવ્યો છે. મહાત્મા ગાંધીજીનો વિદ્યાભ્યાસ પ્રથમ પોરબંદરમાં શરૂ થયો, અને ત્યાર પછી તેમના વડીલોને રાજકોટ સ્ટેટની દીવાનગીરી મળવાથી ગાંધીજીએ રાજકોટમાં વિદ્યાભ્યાસ કર્યો. એક મિત્રના આગ્રહથી તેઓ આરીસ્ટર થવા વિલાયત ગયા. જીના જમાનાના તેમના ધાર્મિક માતૃશ્રીએ આ વાત અમાન્ય રાખી, પણ પછી સંબંધીઓના સમજાવ્યાથી, માંસ, મદીરા, તથા પરસ્ત્રી, આ ત્રણ બાબતથી અલગ રહેવાની ગાંધીપાસે પ્રતીજ્ઞ લેવરાવી શુભ આશીર્વાદો વિલાયત જવાની રજા આપી ત્રણ વર્ષ ઈંગ્લેન્ડમાં રહી આરીસ્ટરની પરીક્ષા પસાર કરી હિંદ પાછા આવ્યા, અને મુંબઈમાં આરીસ્ટરનો ધંધો શરૂ કર્યો. દેવી સંયોગે તેમને એક મુકરદમા માટે આફ્રીકા જવાનું થયું. ડરબન પહોંચ્યા પછી ત્યાંની સ્થિતિનું તેમને પ્રથમજાન બાન થયું. વિલાયતના સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં રહેલા અને આરીસ્ટર જેવો ઉંચ્ચ દરજ્જો ધરાવનારા ગાંધીજીને અહીં હીંદી બંધુઓની ગુલામ સરખી સ્થિતિ જોવામાં આવી.

આવતાની સાથેજ તેમણે એડવોકેટ થવાની અરજ કરી, જે સ્વીકારવામાં આવી. બાદ તેઓશ્રી સતંદ લેવા ન્યારે પ્રિટોરીયા ગયા, ત્યારે તેમને અહીં જુદોજ અનુભવ

થયો. તેમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસની ટીકીટ હતી, છતાં તેમાં બેસવા ન દીધા. મહાત્માએ આ બાબત માટે વાંધા ઉઠાવ્યો, ત્યારે ગાર્ડે તેમનો સામન બહાર ફેંકી દીધો; અંતે આખી રાત્રી તેમને વેડીંગરૂમમાં ગાળવી પડી. બીજે દિવસે ટ્રાન્સવાલમાં તે જ્યારે ગાડીમાં બેસી જતાં હતા, ત્યારે એક ડચ સાહેબ ગાડીમાં બેઠા, અને ગાંધીજીને ત્યાંથી ઉઠી જગા આપવા કહ્યું. મહાત્માએ ન માન્યું, પરીણામે આ સાહેબે બે મુકી મારી. ગાંધીજીનું અપમાન કર્યું, અને ગાંધીજીને ઉઠાડી પોતે બેઠા. હોટલમાં ગયા, ત્યાં પણ તેમને ઉતરવાની સોય મળી નહિ. એકંદર રીતે જોતાં આફ્રિકામાં “યુનીયન સરકારના કાયદા” કાળા તથા ગોરા લોકો વચ્ચે હજારો માઇલનું અંતર ધરાવનારા હતા. કોઇ પણ હિંદી બારીસ્ટર આવા અપમાનકારક સ્થળમાં એક ઘડીબર પણ રહેવું પસંદ કરે નહિ, પણ આપણા અસ્થિત નાયક તેનાથી ન ડરતાં ત્યાં રહ્યા, અને હિંદી બંધુઓના દરેક વિકટ પ્રસંગપર યોગ્ય સલાહ દેવા લાગ્યા. સને ૧૮૯૪ માં “નાતાલ ઇન્ડિયન કોન્ગ્રેસ” નામની સંસ્થા સ્થાપી. ઘણાં વર્ષ થયા ગુલામગીરીના બંધનમાં ઝકડાયેલા દરેક હિંદી બંધુને મહાત્માના વસવાટથી નવું જીવન આવ્યું. મહાત્માની દરેક વાતમાં તેઓ રસ લેવા લાગ્યા. એક જોરથી, એક વિચારથી, ઇશ્વરને વચ્ચે રાખી મહાત્મા ગાંધીના સંત્યાગ્રહી નિયમને તેઓ વળગવા લાગ્યા. મહાત્માના જીવને દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિંદી બંધુઓમાં ફેવું જીવન બક્ષ્યું છે, તે જણાવવાની આ સ્થળે આ નાની બુકમાં આવશ્યકતા નથી.

કામાં હિંદી બંધુઓમાં ફેવું જીવન બક્ષ્યું છે, તે જણાવવાની આ સ્થળે આ નાની બુકમાં આવશ્યકતા નથી.

વિશ્વમાં કંઈક મનુષ્યો જન્મે છે, કંઈક મરે છે, પણ જેના જીવને જગતપર દેશસેવાનો કંઈ પણ પ્રકાશ પાડ્યો નથી, તેનું જીવન શા કામનું છે ? અહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન કરવાની જાણના તો પ્રાણી માત્રને સરખીજ છે. ફક્ત મનુષ્ય દેહમાં પરમાત્માએ તર્ક શક્તી વધારે મુકેલી છે, જેથી તે સારાસારનો વિચાર કરે છે. જે વ્યક્તિમાં આ શક્તીનો પ્રકાશ નથી, તેનું જીવન કાગળના પુષ્પ બરાબર છે ! જળનીજી નદી બરાબર છે ! અર્થાત્ ચોપગા પશુમાં અને તેનામાં કંઈ તફાવતજ નથી માટેજ આપણામાં કહેવત છે કે:-

“જનુની જણુ તો ભક્તજણુ, કાં દાતા કાં શુર,
નહિ તો રહે જે વાંઝણી મત ગુમાવીશ નુર.”

એક નામાંકીત ઉર્દુ શાયર લખે છે કે:-

જના હે ઉસીકા બલા, જે દુનીયાકે લીયે જયે,
મરના હે ઉસીકા બલા, જાં અપને લીયે જયે.

આવા પ્રશ્નના સિદ્ધાંત અનુસાર મહાત્મા ગાંધીનું જીવન હિંદ માટે આદર્શ ભાવના રૂપ છે. તેઓશ્રીનો સાદો પોષાક એક હિંદી ગૃહસ્થને જાણતો છે. તેમના સાદાપણામાં સ્વદેશીનું જોર છે. ભાષણમાં તેઓ માતૃભાષા અથવા રાષ્ટ્રીયભાષામાં (હિંદી) વાપરે છે. તેમનો પોષાક કાઠીયાવાડી છે. પત્રવ્યવહારમાં અંગ્રેજી તારીખ ન લખતાં હિંદી તીથી વાર લખે છે, તેમના પહેરવેશમાં જાડું ધોતીયું પહેરણુ તથા ટોપી છે, તે ટોપી પણ આશ્રમમાંજ બનાવેલી છે. જ્યારે ધુઓ ત્યારે ધોધ શકાય છે. વિશેષ પ્રસંગે તેઓશ્રી કાઠીયાવાડી પોષાકમાંજ દેખાય છે. તેઓશ્રીએ ફરનીયરની કડાકુટ

કાઠી નાંખી છે, તેમજ ગાદી તકીયાને પણ તીલાંજલી આપી છે. પ્રિયવાંચક ! ખાધાખોરાકામાં અત્યારે ગાંધીની જોડ ખીજી મેળવવી મુશ્કેલ છે. તેઓ સ્વયંપાક હાથેજ કરે છે, અથવા વખતે કરાવે છે. રસોઇમાં તે બહુજ પ્રવીણ છે. મીઠું, મરચું તથા મસાલાનો તેઓશ્રી ઉપયોગ કરતાજ નથી. દુધ માત્ર બકરીનુંજ ગ્રહણ કરે છે ફક્ત પાંચજ પદાર્થો શેકીને અથવા પલાળીને ખાય છે કહો બંધુઓ ! ખાધા ખોરાકમાં ગાંધીની જોડ ખીજી અત્યારે મળશે ખરીકે ?

તેઓશ્રીનું કહેણ એવું છે કે, આહાર તદ્દન સાદો કરો, મસાલો

તથા ખીજી ઉત્તેજક પદાર્થનો ત્યાગ કરો. ગ્લાહ, કોશી, સોડા તથા લીંબુ એટલી ચીજોથી બ્રહ્મચર્યના ભસા મારે અલગ રહો. ચોખ્ખી હવામાં રહો ! કસરત કરો ! બ્રહ્મચર્ય પાળો ! આ તેમના પ્રેમાળ વચનો દરેક ભારતવાસી બંધુએ મનન કરવા યુક્ત છે. સત્ય તથા અહિંસા એજ તેમના જીવનનો પાયો છે. સત્ય હોય તેજ તેઓ કહે છે. પછી ભલે તેમાં અડચણ પડે, નુકસાન થાય મતલબ ન સરે, છતાં સત્યથી એક ડગ પણ હટતા નથી. દીલ્લીમાં યુદ્ધ પરીપદ વખતે વૉઇસરાય સાહેબે મહાત્માને ત્યાં બોલાવ્યા, ગાંધીજી ત્યાં ગયા, હિંદી દેશ બકતોને પરીપદમાં ન જોવાથી મહાત્માએ વૉઇસરાય સાહેબને ત્યાંજ જણાવ્યું કે જે સભામાં તીલક, ખીજેંટ, મહમદઅલી, શૌકતઅલી વિગેરે કોઇ બંધુ નથી, ત્યાં હું કેવી રીતે ખેસી શકું ? ખીજે દિવસે વૉઇસરાયની તથા તેમની મુલાકાત થઇ, અને કદી ન બનેલું ન બોલાએલું પ્રથમજ વૉઇસરાયની સભામાં હિંદીમાં બાપણુ કુંમું. મહાત્મા ગાંધીની બાપા તદ્દન સાદી તથા

મનુષ્ય માત્રને આનંદ આપનારી છે. તેઓશ્રીના દરેક વાક્યમાં ગંભીર આશય રહેલો છે. આપણે જાણીએ કે તેઓશ્રી સહજ ખેલી ગયા છે, પણ ઘણા વર્ષોના અનુભવ સિદ્ધ સત્ય પ્રેમાળ શબ્દોની દ્વારા માળા તેમના બાળકમાં સહેજે જણાઈ આવે છે. ખરેખર તેઓશ્રી મહાત્મા છે. હિંદને હાલ આવાજ મહાત્માની જરૂર છે. જનરલ રમટસ સરખાને સત્યાગ્રહથી માંત કરનાર, ખેડ પ્રકરણમાં સત્યાગ્રહની વિનય વરમાળ ફરકાવનાર ગાંધીજી કોઈ મહાન વ્યક્તિ હશે? એમ સહેજે દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં વિચાર ઉદ્ભવતા હશે, પણ જ્યારે તેમની મુલાકાત થાય ત્યારે અંગ ઉપર ફક્ત સાદું પહેરણ કાઢીયાવાડી પાઘડી, આગળના ખે ચાર દાંત પડેલા, શરીરે તવાઈ ગયેલા જોઈ કોઈપણ વ્યક્તિ આશ્ચર્ય થયા સિવાય રહેશે નહિ. અપટુડેટ સીસ્ટમમાં ઉતરેલા અને દીન પ્રતીદીન હળુપણુ ઘેરાઈ જતાં મુંબઈ નગરીના યુવકોએ મહાત્મા ગાંધીજી પાસેથી કેટલું બધું શીખવાનું છે ?

ગાંધીજીને અસત્ય ઉપર બહુજ ચીડછે, તે એટલે સુધી કે સત્ય માટે જીવ આપવા પણ અચકતા નથી. દરેક કાર્યમાં સત્યનોજ તે અંગીકાર કરે છે. મોટા મોટા સરકારી અમલદારો પણ તેમના પર શ્રદ્ધા ધરાવે છે. જે વખતે પોતે વકીલાત કરતા હતા તે વખતે જો પોતાનો અસીલ જુકો જણાય તો તુરતજ કોર્ટમાંથી બહાર ચાલ્યા જતા, અને તેના લીધેલા પૈસા તેને જલ્દી પાછા સોંપી દેતા, દેશ દાઝનો તેમના હૃદયમાં સતત ધોધ વહ્યો જાય છે, તે એટલે સુધી કે તે માટે ઘર, દારા, કે પુત્રને પણ તરછોડી દે છે. જણાશે કે તેમનો પુત્ર બહુજ સીક હતો માટે ઘેર આવ-

વાની તેમને સુચના થઇ ગાંધીજીએ આ વખતે જાણાવ્યું કે છોકરાની રક્ષા પરમાત્મા કરશે, પણ મારાથી હાલ દેશસેવાનું કામ છોડી અવાશે નહિ. “ માતૃશ્રી કસ્તુરબાઈના બહુજ સીકતો મહાત્માને તાર મળ્યો, આ વખતે ગાંધીજી કોર્ટનાં કેસમાં સંડોવાયેલા હતા. ” માછ-સ્ટેટ તેમને જાણાવ્યું કે હું ભરીને ખુશીથી ઘેર જાવો, પણ હું ભરવાની તો મહાત્મા વિરૂદ્ધ હતા. ધન્ય છે આ કપ્પાર બારીસ્ટરને કે કેદમાં ગયા, પણ ઘેરથી આવેલા તારને વજન આપ્યું નહિ.

“ જન સેવા તેજ પ્રભુ સેવા ” એવો મહાત્માનો મુદ્રાંકેષ છે. તેઓશ્રી કહે છે કે સંસારમાં જનમવું, એ પાપ છે; પણ આવ્યા છીએ, તો કર્તવ્ય ખુદ્ધિથી કાર્ય બજાવવું જોઈએ, અને જીવન નૌકાને મોક્ષના માર્ગપર લઇ જવી જોઈએ. આત્માને જ ઓળખવો, આત્મા એજ પરમાત્મા છે અને તેની પાસેજ પાશ્વું જવાનું છે એ ગાંધીની દ્રઢભાવના છે. ખરેખર તેમનામાં અપરિમીત આત્મબળ રહેલું છે. સાંપ્રત સમયમાં આવા પ્રબળ આત્મબળ ધરાવનાર મનુષ્યોની હિંદને જરૂર છે. દક્ષીણ આફ્રીકામાં માતૃશ્રી કસ્તુરબાઈ બહુજ સીક હતાં આ વખતે મહાત્મા તથા તેમનો પુત્ર બંને તુરંગમાં હતા, છતાં, આવા વિકટ પ્રસંગપર પોતાના ખીન્ન બંને છોકરાંઓને તુરંગમાં જવાની સલાહ આપી. તેમને ચાર પુત્ર છે, મોટો પુત્ર કલકત્તામાં રહેછે. બે પુત્રો આફ્રીકામાં ઈંડીયન ઓપીનીયન ચલાવે છે, અને સૌથી નાનો પુત્ર મહાત્મા સાથેજ રહેછે. મહાત્મા પુરૂષોના જીવન ચરિત્રમાંથી ઘણું જાણવાનું મળી શકે છે. તેમના જીવનના આશયો દરેક કાર્યમાં ગંભીર હોય છે. સાધારણ મનુષ્યો આ વાત જાણી શકતા નથી.

મહાત્મા ગાંધીજી જેવું બોલે છે, તેવુંજ વર્તન રાખેછે, જેવું વર્તન રાખે છે, તેજ પ્રમાણે બીજાને વર્તવાનો ઉપદેશ કરે છે. સાધારણ રીતે કહીએ તો સાચા માણસ પાસે પાપી માણસ ટકી શકતો નથી. કારણુ દે સત્ય ત્યાંજ છે. સત્યને આચ્છાદન નથી. સાધારણ બાબતમાં પણ કોઈ વિદ્યાર્થી તેમનો ગુન્હો કરે તો તે ગુન્હાની શિક્ષા તેને ન કરતા પોતે ભોગવે છે, અને પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ માટે ઉપસાસ કરે છે. એવા ઘણા ઉપવાસ મહાત્માએ કર્યા છે. એક વિદ્યાર્થીએ ભુલ કીધી (જાણીયુઝીને) મહાત્માને આ માટે બહુજ લાગી આવ્યું જેથી ચૈદ દિવસ સુધી ઉપવાસ કરવાની ઘોર પ્રતીજ્ઞા લીધી આ વખતે માતૃશ્રી કર્તુરબાઈ બહુજ સીક લતા. મહાત્માની પ્રતીજ્ઞા જોઈ આશ્રમના માણસોને બહુજ દુઃખ લાગતાં કહ્યું કે “ બાપુ ! પછી ઉપવાસ કરો તો નહિ ચાલે એમ નમ્રતાથી સૌએ ગાંધીજીને જણાવ્યું. ગાંધીજીએ હસ્તે મુખે પુછ્યું તેમ કરવાનું કંઈ કારણુ ? “ આપની તબીયત તદ્દન અશક્ત છે, ” વળી અમારા માતૃશ્રી બહુ સીક છે ” તેથી શું ? મારેમારો બોલ નીલાવવો જોઈએ. વળી કાલની કોને ખબર છે ? “ પ્રતીજ્ઞાપૂર્ણ થયા પહેલાં મૃત્યુ થાય તો તે મૃત્યુ પણ અધોગતીપર લઈ જનાર છે. હું જાણું છું કે મારી આ પ્રતીજ્ઞા સાંભળી તેમને પારાવાર દુઃખ થશે. વળી તેમની સ્થિતિ પણ બહુ ભયંકર છે જેથી મૃત્યુ થાય તોપણ શું ? મારે મારો ધર્મ બજાવવો જોઈએ. તેનો અંત આવશે, એવો મોહ મને શા માટે જોઈએ ? પરમાત્મા એ ધાર્યું હશે તેમ થશે, પણ હું મારી પ્રતીજ્ઞાપૂર્ણ કર્યાંસિવાય રહેનાર નથી વાંચક ! આવા ધર્મ સંકટમાં પણ મહાત્માએ લાગલાગટ ચૈદ દિવસ ઉપવાસ કર્યા ! આપણે મહાભારતમાં બીષ્મપીતામહનું

નામ સાંભળી તેમની પ્રતીજ્ઞા યાદ કરીએ છીએ. તેવીજ રીતે કળીકાળમાં મહાત્મા ગાંધીજીની બીજમપ્રતીજ્ઞા જોઈ ભારતવાસી બંધુઓ આશ્ચર્ય ચક્રીત થયા વિના રહેશે નહિ. એલયું સહેલ છે, કરવું મુશ્કેલ છે ! આર્યવ્રતની પ્રાચીન જાહેજલાલી સત્યના ઉપરજ હતી. અખીલ વિશ્વનો ધાર્મિક શિક્ષક હિંદુસ્તાનજ હતો. એવા સત્યતાના મહાન વિશાળ મનોહર દૃષ્ટાંતો ધાર્મિક પુસ્તકોમાં જોવાથી ખાત્રી થશે દમયંતીને જંગલેજંગલ બટકવામાં, સીતાજીને ખારવર્ષ વનવાસ ગાળવામાં, સાવિત્રીને પોતાના બાવી પતિ સત્યવાનનેજ વરવામાં, મીરાંબાઈને જરનો પ્યાલો પીવરાવવામાં, પ્રહલાદને ઉંચ્યા ડુંગરોની ટોચપરથી ફેંકા દેવામાં, હરીશ્ચંદ્રને નીચ ઘેરે વેચવામાં આવાં અનેક મહાન પુરૂષોમાં એ અદ્વૈતય આત્મજળ તે તારો કેવો પ્રભાવ ખેસાડ્યો છે ? ખરું છે કે જેનામાં આત્મજળ નથી ત્યાં સત્ય નથી, જ્યાં સત્ય નથી, ત્યાં નીતિ નથી જ્યાં નીતિ નથી ત્યાં સદાચાર નથી, જ્યાં સદાચાર નથી, ત્યાં ધર્મ નથી, જ્યાં ધર્મ નથી, ત્યાં યરકત લાભ નથી, અને જ્યાં લાભ નથી ત્યાં સુખી થવાની આશા ક્યાંથી રખાય ? “ મહાત્મા ગાંધીજીના આત્મજળે હિંદ દેશને અપૂર્વ સત્યતાનો મહાનમંત્ર પદાવ્યો છે આ મંત્ર અજીત છતાં ખેત્રારી તલવાર જેવો છે.

સત્યાગ્રહ એ આત્માનું જળ છે. શસ્ત્રજળથી તે વીરજ છે. સત્યાગ્રહ એ ધાર્મિક સાધન છે, માટે ધાર્મિક મનુષ્યજ તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે. પ્રહલાદ તથા મીરાંબાઈ એ બંને સત્યાગ્રહી હતા. મોરકોની લડાઈમાં આરજ્ય લોકો ઉપર ફ્રેંચ તોપચીએ મારો શર કર્યો આરજ્ય લોક પોતાની સમજીતી પ્રમાણે ધર્મ માટે લડતા

હતા. તે ધર્મ માટે અલ્લાહની ગર્જના કરી મરવા તૈયાર થયાં પણ ફ્રેંચ સૈનીકોએ હર્ષનાદ કરી હવામાં ટોપીઓ ઉડાડી, આરબને બંધુ તુલ્ય બેટીપડ્યા. સત્યાગ્રહ વિન્યયનું આ પ્રથમ ઉદ્ઘાટન બસ છે. “સત્યાગ્રહી દ્વેષ કરતોજ નથી. તે ક્રોધથી મરણને વશ થતો નથી. સત્યાગ્રહી મનુષ્યમાં વીરપણું, ક્ષમા તથા દયા હોવીજ જોઈએ.

ઇમામ હુસૈને તથા તેમના પુત્રે મરણ સ્વીકાર્યું, પણ અધર્મને વશ થયા નહિં. હરિશ્ચંદ્ર નીચ ઘેર વેચાયો પણ સત્યથી જરાપણુ ડગ્યો નહિ. “સત્યાગ્રહી મનુષ્યમાં લડાઈના શુર વીર સીપાઇ કરતાં પણ અધીક શાય સમાયણું હોયું જોઈએ, શરીર બળથી સત્યાગ્રહ અધિક તેજસ્વી છે સત્યાગ્રહી મનુષ્ય પૈસા સંબંધી સ્થિતિથી એ શીકર હોવો જોઈએ. સત્ય કાર્યે પૈસો મળે તો ઠીક નહિ તર તેને હાથનો મેદા ગણવો જોઈએ. સત્યતા એ પરા પુર્વથી ચાલતી આવેલી હિંદની અખુટ ખાણ છે. આ ખાણનો અંત આવે તેમ નથી, જેમ વાપરો. જેમ વેચો, જેમ કસોટીપર ચડાવો જેમ અંગાર લગાવો તેમ તેમ તે વધારે દીપી નીકળે છે.

આફ્રીકાની યુનીયન સરકારે સત્યાગ્રહની ચળવળ વખતે મુદત બંધી નિર્દોષ મળુરો ઉપર ત્યારે ગોળીઓ છોડી ત્યારે ઘણા મનુષ્યો કાયમની નિદ્રામાં પોડ્યા હતા. આ વખતે ગાંધી કારાગૃહમાં હતા. આ વાત સાંભળી તેમનું હૃદય બહુજ ખીત્ર થયું, તે દિવસે એકજ વખત કાગાહાર કર્યો. સાદા જોડા પહેરતા હતા, તે પણ કાઠી નાખ્યાં. એક અધુરું ધોતીયું તથા એક સાદું પહેરણુ પેરી

હાથમાં એક દાંડ લીધો, તેમનો આવો અતિદિવ્ય સન્યાસ વૃત્તિનો વેશ જોઈ સૌ આશ્ચર્ય અકીત થયા. તા. ૨૨-૧૨-૧૯૧૩ ના દિવસે ડરબન શહેરમાં પારસી રસ્તાજી (હીંદ લોકના કાકા અને એક વૃદ્ધ સત્યાગ્રહી) ને ઘેર સભા બરવામાં આવી. ઘરની પાસે નાની ઝૂંપડીમાં સેંકડો સત્યાગ્રહી બંધુઓ પોતાના બાળબચ્ચાં સાંધીત આવ્યા. સાંજના ચાર વાગે મહાત્મા ગાંધીજી આવ્યા. તુરંગ-માંથી છુટયે હજી તેમને ફક્ત એજ દિવસ થયા હતા. સુઝાઈ તથા હેલ્વની નામે બે મુદત બંધી મળુજો જે અધિકારીઓના ગોળી બારથી કાર થયા હતા, તેમની સ્ત્રીપાસે મહાત્મા આવ્યા. તે વિધવા સ્ત્રીએ પોતાનું મસ્તક મહાત્માના શીરપર મુક્યું, મહાત્માએ તેને મહામહેનતે ઊંડાડી. આ વખતે આ સ્ત્રીના નેત્રમાંથી અશ્રુ પીંદુની ધારા વહેતી હતી. મહાત્માના ચહેરાની સ્વભાવિક લાગણી ઘણી હૃદય ભેદક જણાતી હતી આખી દુનિયાનો જીલ્લમ જાણે પગ નીચે ચગદી નાખશે, એવી ભીષ્મ પ્રતીજ્ઞા મહાત્મા લેતા હોય, એમ તેમના નેત્રોપરથી જણાતું હતું. એક તામીલ ગૃહસ્થને દુભાવીયાનું કામ સોંપી મહાત્મા તે સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યા.

માતા બસકર ! તું ૨૬ નહિ મારાથી તારું રૂદન જોઈ શકાતું નથી. તારો નિર્દોષ પતિ કાર નહીં પણ અમર થયો છે. આજે તે ઇશ્વરના દરબારમાં ગયો છે. તેણે પોતાનો આત્મા દેશને માટે અર્પણ કર્યો છે. તેનું નામ અમર થયું છે. તે જ રોગથી મૃત્યુ પામ્યો હોત, તો મારે અહીં તારી પાસે આવવાનું બનત નહિ. જગતે તે મૃત્યુની વાત પણ સાંભળી ન હોત; જે કાર્યે તેનું

મૃત્યુ થયું છે તે કાર્યમાં થયેલું મૃત્યુ ભાગ્યવંત લક્ષણનું છે. તારી પ્રમાણે મારી હજારો માતાઓ ! બહેનો ! તથા કન્યાઓ વિધવા થશે, ત્યારે હિંદનું કલ્પલુ થશે. માઈ શરીર મેં હીંદ ભુમિ માટે અર્પણ કર્યું છે. તારી માફક મારીપણ સ્ત્રી વિધવા થાય તો મારી પ્રતિજ્ઞા પુર્ણ થયેલી હું સમજીશ; ત્યારેજ મારા આત્માને શાંતી થશે. તું કંઈ કરમાં, માઈ શરીર હું તારે હવાલે કરું છું. તારે પગે પડું છું. તારા વૈધવ્યપણાનો હુંજ નિમીત્ત છું ! મને માફકર ! શાંતથા ! એટલું કહી વિધવાને નમસ્કાર કરી મહાત્મા ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા ! આ કરણા રસીક બનાવ જોઈ દરેક હિંદી બંધુઓ રડવા લાગ્યા કેટલાકથી જોવાયું નહિ. તે ચાલ્યા ગયા. ભારત વર્ષમાં જ્યાં સુધી આવા સત્ય પ્રેમી નર રત્નો ઉત્પન્ન થશે નહિ, ત્યાં સુધી દેશ સેવા થવી અસંભવીત છે.

તેમના હૃદયમાં સત્ય નીડરતાનો પ્રવાહ ધંમધોકાર વહ્યા કરે છે. જે સત્ય હોય તે તડફડ કહી દે છે, તેમના આ મહાન ગુણને લીધે કોઈ મનુષ્યને મહાત્માના જોલવા પર રોષ ચડતો નથી. મદ્રાસની મુકતી ફોજને કહેલું કે, બાઈઓ ! તમે હિંદુસ્તાનના લોકોને વટલાવવાનું કામ છોડી દેશો, તો તમારા પરાપકારી હજારો કામો ફળદ્રુપ થશે ! તેઓ ખુલ્લુ જણાવે છે કે રાજદ્રોહી થાઓ તો સત્ય નિર્ભયપણે જોલો. અને શિક્ષા સહન કરો, છાના રહી બોમ્બ ન ફેંકો. નાયબ હિંદી વજીર મોટેંગ્યુને જણાવેલું કે કોન્ગ્રેસે માંગેલું સ્વરાજ્ય જ્યાં સુધી હિંદને નહિ મળે, ત્યાં સુધી હિંદુસ્તાન શાન્તીમાં નિદ્રા કરનાર નથી. “ સખસબકી સંભાલીયો

મયતો મેરી ફેડતા હું” આ નિયમથી ગાંધીજી તદ્દન વિરહ છે. “સત્યમેવ જયતે” આ મહાન સ્તોત્ર તેમના જીવનનો મુદ્રા લેખ છે. “કાર્ય” સાધ્યામી વા દેહ પાત્યામી” આ તેમના જીવનની ખીજી ડાળ છે, સંસારમાં ઘણાં માણસો અમુક વીકટ કાર્યો જોઈ પાછા પડે છે. આ મારાથી થશે? મારી પાસે પૈસા નથી. નહિતર આમ કરીશ, તેમ કરીશ, આવા બીરૂતાના શબ્દો બોલી પોતાના આત્માને ફગે છે. પણ ખરે ન્યાયી પુરૂષ તેજ છે. કે જે દ્રવ્યબળ, મનુષ્યબળ, અથવા અનુકુળ વખત ન જોતાં આ સત્ય છે કે નહિ તે જોઈનેજ કાર્યની શરૂઆત કરે છે. આ મહાન ગુણોનો ધોધ ભારત વર્ષની પ્રજા મહાત્મા ગાંધીજીના હૃદયમાં ધમધોધાર વહેતો જુઓ છે. “તેમનું ધૈર્યપણું અગણીત છે. ૧૯૦૬ માં દક્ષિણ આફ્રીકામાં એક પડાણ મહાત્માપર હુમલો કરી તેમને માર માર્યો. “ઘણા બંધુઓએ મહાત્માને પડાણની ખીકથી બહાર ન નીકળવા સુચના કરી. ત્યારે ગાંધીજી હસીને બોલ્યા, એમ બનવુંજ જોઈએ? આ શરીરપર એમનો હક છે. આમ છતાં જો મારા દેશબંધુઓથી હું ડરીને ચાલું, તો મારે અગ્રેસરપણું છોડી દેવું જોઈએ જે લોકોની સેવા કરવાનો હું દાવો કરું અને તેનાથીજ ડરીને ચાલું તો મારા સરખું બીરૂ કોઈ નહિ. સ્વદેશી બંધુઓનો માર ખાવો તે પણ અહોભાગ્ય! વાંચક! આવા મહાન અપરીમિત અખુટ ધીરજ ધરનારા નરરત્નને મહાત્મા સિવાય ખીજું શું કહી શકીએ?

“કેલન બેકનામે એક જર્મન ઇજનેર મહાત્માના સંગથી યોગી બન્યો. તેણે વૈભવનો ત્યાગ કર્યો ફકીરીવૃત્તી ધારણ કરી, તે મહાત્માની

આથે રહેવા લાગ્યો મહાત્માજીને, આ માટે શંકા થઈ, પકાણનો હુમલો થયા પછી તે છુપી રીતે મહાત્માજીની રક્ષા કરવા લાગ્યો. ગાંધીજી જ્યાં જાય ત્યાં તેમની પાછળ ગુપ્ત રીતે જવા લાગ્યો, “એક દિવસ મુતી વખતે કેલનર્થેકના ખીસામાં ગાંધીજીએ લાથ નાંખ્યો, તો ભારે અજાણખી વચ્ચે રીંગ્ડોલવર જોવામાં આવી, આમ કરવાનું ગાંધીજીએ કારણ પૂછ્યું. કેલર્થેકે તેમની પકાણની વાત જણાવી, અને તમારા બચાવ અર્થેજ આમ રાખવી પડે છે. એમ સ્પષ્ટ જાહેર કર્યું”. મહાત્મા ગાંધીજીએ તેમને જણાવ્યું કે બાઈ? આ રીંગ્ડોલવર મારો શું બચાવ કરશે? આજ રીંગ્ડોલરમાં જો બચાવ કરવાની શક્તી હોય તો આજ રીંગ્ડોલરથી તો માડું મૃત્યુ થાય. મારા મિત્ર જો તું મારો ખરો મિત્ર હો તો આ શરીર પર આટલો મોહ ન રાખ, સ્નેહ શરીરનું રક્ષણ કરનાર નથી શરીર આજે નહિ તો કાલે પડશે, સ્નેહીએ આ ક્ષણભંગુર શરીર પર આટલી બધી મમતા રાખવી ન જોઈએ. આ રીંગ્ડોલવર ફેકી દે મહાત્માના બોક્ષની કેલનર્થેક પર એવી અસર થઈ કે ત્યારથી પુનઃ કેલનર્થેકે રીંગ્ડોલર રાખવાનું સદંતર બંધ કર્યું. અસાર સંસારનો જાપ જપનારા પણ વખત આવ્યો અંગત સખાંધીઓનું પણ અહીંત કરનારા મનુષ્યોને મહાત્માના ઉપલા દ્રષ્ટાંતથી ધણું શીખવાનું છે.

ગાંધીજીના ધર્મપત્ની કર્તુરઆઈની તખીયત નાદુરસ્ત રહેતી હતી, મીઠાથી લોહી સુધરતું નથી, પણ પાણી થાય છે. મીઠામાં પોષક તથા પાચનગુણ વધારે નથી, જ્યારે બીજા ધણું ફળાહારમાં ક્ષાર રહેલો છે. એવી ગાંધીજીની માન્યતા હતી, માટે કર્તુરઆઈને મીઠું ન ખાવાની સુચના કરી, મીઠા સીવાય કેમ ચાલે? તેના વગર શું

ખવાય ! તમેજ ન ખાઓ, અને પછી મને કહો. માતૃશ્રી કરતુર-
ખાઈએ જણાવ્યું ગાંધીજીએ ત્યારેજ મીઠું છોડ્યું તે આજ દીન
સુધી તેઓ મીઠું ખાતાજ નથી.”

મહાત્મા ગાંધીજીના ધાર્મિક (મંદિર) વિચાર દરેક હિંદી
અંધુએ મનન કરવા યુક્ત છે. દક્ષિણ આફ્રીકામાં વેસ્લમ નામે
એક પ્રસિદ્ધ શહેર છે. તે શહેરના આજેવાનોએ કૃષ્ણ મંદિર
બંધાવ્યું આ મંદિરના દ્વાર ખુલ્લાં મુકવાની ક્રિયા મહાત્મા ગાંધી-
જીના હસ્તથી થઈ. મંદિરના વ્યવસ્થાપકોએ સોનાની ચાવી મહા-
ત્માના હાથમાં આપી, ત્યારે મહાત્મા હસ્યા. ગાંધીજી બેગા થયેલા
ધાર્મિક મનુષ્યોને ઉપદેશી કહેવા લાગ્યા કે.

“ અંધુઓ, પરમેશ્વરના મંદિર દ્વાર રાત દિવસ ખુલ્લાંજ હોય છે,
છતાં મારા હસ્તથી આ મંદિરના દ્વાર ખોલવાની ક્રિયા થઈ છે, તે
જેઠ પ્રભુ હસશે. હું સમજું છું કે ઇશ્વરના દ્વાર ઉઘાડવાનું
અભિમાન રાખનાર મનુષ્ય પાપી ગણાય છે. છતાં મારાપર આ
મંદિરના પુનરીનો પ્રેમ છે, જેથીજ આમ બન્યું છે, હાલમાં
સણા ખરા મંદિરો અનાચારનો હડો થઈ પડ્યાં છે, અથવા એદી
લોકોના એદી ખાનાં થઈ પડ્યા છે, તે બંધાના જાણવામાં છે. આ
મંદિરમાં પણ જો તેમ બનશે. તો હું પાપમાં પડીશ. અને મારે
પ્રાયશ્ચિત કરવું પડશે, આવો વખત પરમાત્મા ન લાવે. મંદિરના
પુનરીને હું ઓળખું છું, તેનાપર મને પુર્ણ શ્રદ્ધા છે. છતાં મારે
તેમને જાણાવવું જોઈએ કે તમારી બેદરકારીથી, આ મંદિર જો

ધધરનું ધર ન રહેતાં શેતાનનું ધર થશે, તો તેના કડવાં ફળ તમારે આખવાં પડશે. આ મંદિરનું તાળું ઉઘાડવા વાસ્તે મને સોનાની ચાવી આપી છે. પણુ રૂપાનું તાળું, અને આ સોનાની ચાવી આ બંને ચીજોને હું કઈ તીજેરીમાં રાખીશ? હું હિંદમાં જઈશ ત્યારે મારે મારે ત્યાં ઝુંપડી પણુ હશે કે નહિ? તેની મને શંકા છે. ત્યારે મારે આ ચીજો ક્યાં મુકવી કે જોયી કદી ચોર લોકો ચોરી જાય નહિ.

આ ભગવદ્ગીતા જોઈને પણુ મને હસવું આવે છે. કારણ કે આ પુસ્તક ચાંદી ઉપર મઢાવીને, તેના ઉપર સોનાની વેસ-ખુટીઓ કાઢેલી છે. પવિત્ર ગીતાને સોના રૂપાથી મઢીને અપવિત્ર કરી છે, આ બેટ સ્વીકારીને હું શું કરું? જ્યારે આ ગીતાનો હું પાઠ કરીશ, ત્યારે કૃષ્ણના નિષ્કામ કર્મ યોગના આશયથી હું અલગ થઈશ, અને મારું મન આ સોનું રૂપું જોઈ ચળી જશે. તમારી આ બેટ કરતાં આ મારા હૃદયમાં ગીતાજનો સદોદીત સદ્-બોધ વહે તો રહે, એવો જો આશીર્વાદ આપ્યો હોત, તો મારું બહુજ શ્રેય થાત. મારા આ કડક શબ્દોથી તમારું કોઈનું મન દુઃખાવશે નહિ, તમારી આ બેટ હું પ્રેમથી સ્વીકારું છું.

સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા ગોખલે ગાંધીજીના પુણ્ય ગુરૂ હતા. મહાત્મા ગાંધીજી લખે છે કે ઇ. સ. ૧૮૯૬ માં અમારા બંને વચ્ચે પ્રથમ મુલાકાત થઈ. તે વખતથીજ લોક માન્ય તીક્ષ્ણ, સર શીરોજીશાહ મેહેતા, ન્યાયમૂર્તિ, બ્રહ્મદીન તૈયબજી, ડૉ. બંડારકર, તથા તે શિષ્યા

બીજા મદ્રાસ તથા બંગાલના દેશ ભકતોનો મને પ્રથમજ સુયોગ પ્રાપ્ત થયો. હું તે વખતે તદ્દન નાનો હતો તે વખતેજ મારા ઉપર સર્વે દેશ ભકતોએ અમીમય દ્રષ્ટિ ફેંકી હતી. આ વખતે હું કદીપણ વિસરીસ નહિ. મહાત્મા ગોખલેએ દેશ ભક્તિના જે જે કામો કર્યાં, તપ કર્યાં, તે બધા હિંદ ભુમીને માટે હતાં. મૃત્યુ સમયે તેમણે “ હિંદ સેવક સમાજ ” ના જે સેવકો હાજર હતાં, તેમને બોલાવીને કહ્યું કે મારું જીવન ચરિત્ર લખીને તમે ખેતી-રહેશો નહિ, મારું બાવલું ઉભું કરવામાં તમે તમારા વખતનો ભોગ આપશો નહિ, પણ જો તમે હિંદ ભુમિના ખરા સેવકો હો, તો ભારત ભુમિની સેવા કરી તમે તમારું આયુષ્ય પુર્ણ કરજો. “ મહાત્મા ગોખલે તથા ગાંધીજી વચ્ચે પુણ્ય ગુરુ શિષ્ય નો સંબંધ હતો.

તે એટલે સુધી કે જે વખતે મહાત્મા ગોખલે વિલાયતમાં સીક હતા, ત્યારે પોતાની ના દુરસ્ત તબીયત છતાં પોતાના ગુરુજીને મળવા ઉધાડે પગે વિલાયત ગયા. આ વખતે ગાંધીજી મોજા, તથા ખુટ પહેરતા નહોતા. ડૉક્ટરે તેમને દુધ, તથા બીજા પુષ્ટી-કારક ખોરાક લેવા આગ્રહ કર્યો, પણ ગાંધીજીએ તે વાત અમાન્ય રાખી અને ઉધાડા પગે મહાત્મા ગોખલેને મળવા ગયા. મહાત્મા ગોખલેએ ગાંધીજીને ચોખ્ખું જણાવ્યું કે જો તમે ખુટ, મોજા, પહેર્યાં સિવાય મને મળવા આવશો, તો હું તમોને મળી શકીશ નહિ ” ગુરુજીના પ્રેમને વશ થઈ ત્યારે મહાત્મા ગોખલેને મળવા જવાનું હોય ત્યારે ખુટ મોજા પહેરવા શરૂ કર્યાં આ ઉપરથી

ગાંધી તથા મહાત્મા ગાંધીએ વચ્ચે કેવો પુન્ય ભાર હતો તે જણાઇ આવે છે. દેવી ઇચ્છાનુસાર આ બંને દેશ બકતો એક સ્થળે હિંદમાં રહ્યા નથી એ શોચનીય વાત છે.

“ મહાત્મા ગાંધીજીને રામાયણ તથા ભગવદ્ગીતા પર બહુ જ પ્યાર છે ” તેઓ શ્રી વિદ્યાર્થી એને ધર્મશિક્ષણ લેવા માટે ભાર મુકીને જણાવે છે. તેઓ કહે છે કે જ્યાં ધર્મ નથી ત્યાં વિદ્યા નથી, લક્ષ્મી નથી, આરોગ્ય પણ નથી, ધર્મ વગરનું જીવન શુન્ય છે. આ ધર્મનું શિક્ષણ હાલ આપણે ગુમાવી બેઠા છીએ, આપણી હાલની શિક્ષણ પદ્ધતીમાં તેને કંઈ સ્થાન નથી. ધર્મનું જ્ઞાન થયા સિવાય વિદ્યાર્થી નિર્દોષ આનંદ કેવી રીતે લઈ શકે ? શાસ્ત્રોના પાઠ, તથા તેમાંથી મેળવેલા સદ્વિચાર ધાર્મિક મનુષ્યોને સન્માર્ગે લઈ જનારાં છે. પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને બીડી પુકવી, આના ડોઝ ચલાવવા અને ગપ્પા મારતા બેસવાથી પોતાનું તથા બીજાનું બહુ શી રીતે થઈ શકશે ? નઝીર કવિ કહે છે કે “ ચકલાં સુહાં પ્રાણીઓ પણ સવારના ચીચી કરીને પરમાત્માનું રટણ કરે છે, ત્યારે આપણે લાંબા પગ કરીને પથારીમાં પોઢયા પડ્યા છીએ. માટે ગમે તેમ કરીને વિદ્યાર્થીએ ધાર્મિક શિક્ષણ મેળવવું જ જોઈએ. તમે સઘળાં તુલસીદાસનું રામાયણ તથા ભગવદ્ગીતાના પાઠ મનન કરો, અને તેમાં આપેલા સદ્બોધ પ્રમાણે આચરણ કરો. તમારા સમક્ષ પારસમણી તુલ્ય કોહીનુર પડ્યો છે, તેને એળખો. વાદ રાખજો કે આ બંને અંથ ધર્મ જ્ઞાનના જ્વલાંત્ર માટે જ છે. આ અંથ લખનારા ઋષીઓનો ઉદ્દેશ નિતીનું શિક્ષણ

દેવા માટેજ હતો. કરોડો માણસોએ આ પુસ્તક વાંચી, પોતાનું જીવન સુધારી નિર્દોષ સદ્બોધ સેવન કર્યો છે. મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે, હિંદુ મુસલમાન એકીએ પરસ્પર પોતાના ધાર્મિક ગ્રંથો વાંચવા બેઠાએ.

દક્ષિણ આફ્રીકામાં મહાત્માએ આશ્રમ સ્થાપ્યું છે આ આશ્રમમાં આ પીવાની બંધી હતી. એક દિવસ મહાત્માના પુત્રે તથા ઇંગ્લીયન ઓપીનીયન પત્રના સંપાદક સત્યાગ્રહી પ્રાગજીભાઈએ આ પીધા. મહાત્મા ગાંધીજીના જાણવામાં આ વાત આવવાથી તેમણે બંનેને ઉદ્દેશી કહ્યું કે પ્રાગજી ! આમ તે શા માટે કર્યું ? તું મહાત્મા ઝાલરટોયની બુક શામાટે વાંચે છે ? સત્યાગ્રહી નિબંધ શામાટે લખે છે ? બાપજી શામાટે કરે છે ? ગીતા શામાટે વાંચે છે ? જુદા જુદા વૃત્તો શામાટે લે છે ? આજ તમે આ બધા ઉપર પાણી ફેરવ્યું. હરીજાલ ! તારે પણ જે આ પીવો હતો, તો આશ્રમના બીજા બંધુઓને કેમ વિસરી ગયો ? હું જાણું છું કે તમે બીજા કોઈને બેળવતા નથી. આ બેદ બાવ તમારા હૃદયમાં ક્યાંથી આવ્યો ? તમે આવી રીતે વર્તશો તો હિંદુભૂમિની સેવા થશે ખરી ! સત્યાગ્રહી થવું, જલમાં જવું, ઉપવાસ કરવાં, આ બધું શામાટે કરવું બેઠાએ ? જ્યારે તમારા પોતાનામાં આત્મજગત પર શ્રદ્ધા નથી, જ્યારે તમેજ તેનાથી અલગથવા પ્રયત્ન કરો છો, તો પછી બીજાઓ તરફ શુદ્ધ વર્તનની આશા ક્યાંથી રાખું ?

મહાત્મા ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રીકામાં અસંખ્ય કષ્ટવેદી પોતાની માતૃભૂમિના હીત ખાતર આઠ વર્ષ પર્યંત અપરીમીત સેવા બજાવી

વિનય વરતાવ્યો છે. રેવરન્ડ નેસેફ નેડેકે મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન વૃતાંત લખ્યું છે. આ પુસ્તકનો રીવ્યુલેતાં “ ટ્રાન્સવાલ લીડર ” લખે છે કે “ કોઈ પણ દક્ષિણ આફ્રીકાના વતનીને પૂછવામાં આવે કે આ દેશમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ ચારિત્રવાળો પુરૂષ કોણ છે ? તો સૌ એમજ કહેશે કે સત્યાગ્રહી વીરનર મહાત્મા મોહનલાલ કર્સમચંદ ગાંધી કરતા કોઈ ચઢીયાતો પુરૂષ નથી. મહાત્મા ગાંધીજીનું નામ યુનાઈટેડસ્ટેટ, હિંદ તથા આ દેશમાં જગવિખ્યાત છે. હિંદુસ્તાનમાં થઈ ગયેલા મહાન પુરૂષોની ગણતરીમાં આ પુરૂષ છેલ્લા સોળ વર્ષથી આફ્રીકામાં એવો ઝુંડો ઉઠાવ્યો હતો કે તે જોઈ દરેક પ્રજા ચક્રીત થઈ ગઈ છે. મરહુમ મહાત્મા ગાંધીજી તથા હિંદ હિતેચ્છુ પોલક સાહેબે દક્ષિણ આફ્રીકામાં સત્યાગ્રહી લડત વખતે ગાંધીજીએ અપુર્વ સેવા બજાવી છે. સત્યાગ્રહી લડત આફ્રીકાના ગાંધીજીએ ચલાવી હતી. આ લડતમાં તેમણે અનહદ કષ્ટો સહન કર્યાં છે, અનેકવાર જેલમાં ગયા છે. અરે ધન્ય છે આ કર્મવીર મહાત્મા ગાંધીજીને કે પોતાની માતૃ ભુમિના હિંદી બંધુઓની પ્રતિષ્ઠા ખાતર નીચ લંગીનું કામ કરવામાં પણ આ ફકીર બારીસરે પાછી પાની કરી નથી. મારફાડ વગરની આ અજીત શક્તિ (સત્યાગ્રહ) નો પ્રયોગે વિશ્વમાં અમરનામ કર્યું છે. તેમની આ મહાન શક્તીના પ્રભાવે ત્રણ પૌન્ડનો કર, અગુફાની ટાપ, લગ્નનો કાયદો, અને દક્ષિણ આફ્રીકામાં હિંદી બંધુઓને જવાની જે સખ્ત બંધી હતી, તે બધાનો ગાંધીજીની લડતથી અંત આવ્યો છે.

વાંચકવૃંદ ! મહાત્મા ગાંધીજીએ આ બધું શાથી મેળવ્યું ? આત્મમગ્નથીજ. માટે દરેક મનુષ્યે આત્મમગ્ન બીલવવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે, આત્મમગ્ન બીલવનાર મનુષ્યે પ્રથમ પોતે ચરિત્ર સુધારવું જોઈએ. આત્મમગ્ની મનુષ્ય સત્યતાખાતર પોતાનો જીવ અર્પણ કરે છે. પણ બીજા કોઈનો જીવ લેવા પેરવી કરતો નથી, પોતે કષ્ટ સહન કરે છે, પણ બીજાને કષ્ટ ન આપતાં ઉલટો તેને મદદ કરતા થઈ પડે છે. આત્મમગ્ની મનુષ્ય કોઈ પણ વ્યક્તિ તરફ ક્રોધ ભાવ રાખતોજ નથી, રાજ્ય તરફ તે વફાદાર છે. શત્રુ તરફ તે સમાન છે. પોતે મરે છે, પણ સામાને મારતો નથી અર્થાત તેની પાસે સર્વ સરખાંજ છે. આ વિશ્વમાં કોઈ તેનું અહિત કરતાં નથી. તેમ સંસારમાં કોઈ એવી ચીજ નથી કે જે મેળવતાં આત્મમગ્ની મનુષ્યને કંઈ હરકત પડે. અગ્નિ, તથા વાયુ તેને ધ્વજ કરી શકતો નથી, પાણી પલાળી શકતું નથી. ઝેરી જનાવરો તેને મિત્ર સમ ગણે છે. પણ એટલું તો બેધડક જાણાવવું જોઈએ કે તે મનુષ્યના હૃદયમાં સત્યતાનો પવિત્ર અંગાર સદોદીત ધ્રુંધવાતો હોવોજ જોઈએ. આપણા ધર્મશાસ્ત્રના ધણા ગ્રંથો વાંચતાં સત્યવીરનરોનો સત્યાગ્રહી જીવનથી વિજ્યજ થયો છે. જ્યારે દુરાગ્રહનો પરાજય થયો છે. અંબરીષ રાજાપર દુર્વાસા મુનીએ દુરાગ્રહ કર્યો, તો અંબરીષનો વિજય થયો અને દુર્વાસાનો પરાજય થયો.

પ્રત્યક્ષ પ્રભુનો ભક્ત હતો, સત્યતાનો મીઠો પ્રવાહ તેના હૃદયબળમાં ધમધોકાર વહેતો હતો. તેનો આશય ફક્ત સત્યતા પરજ હતો. અને સત્યતામાંજ પ્રભુનો વાસો છે, એમ તેનું હૃદયબળ

સાક્ષીભૂત હતું. જ્યારે બીજી બાજુ હીરણ્યકશ્પીનું કાર્ય દુરાચહી હતું. દુરાચહનો કદી વિજય થતોજ નથી. પ્રલ્હાદ પહાડમાં પટકાયો, અગ્નિમાં ઘેરાયો છતાં મારો પ્રભુ જળ, સ્થળ, વન, ઉપવન, પહાડ, કોતર, ગિરી, શુદ્ધા, સરીતા વિગેરે દરેક રજકણમાં તથા જડ અને ચેતન દરેક વ્યક્તિમાં હાજરા હજુર છે, એવા દ્રઢ મનોબળથી અલગ ન થયો તો, ભક્તવત્સલ પ્રભુને નૃસિંહાવતાર રૂપ લઈ હીરણ્યકશ્પનો વધ કરવો પડ્યો. અર્થાત સત્યનો વિજય થયો, દુરાચહનો પરાજય થયો. આત્મબળના અખુટ દિવ્યનાદથી મશહુર થયેલાં મીરાંબાઈને ઝેરના પ્યાલા અમૃત રૂપ થઈ પડ્યા એ વાત શું આત્મબળી મનુષ્યને અસત્ય ભાસે તેમ છે? ખરું છે કે સત્યતાપાસે વિષ અમૃતની ગરજ સારે છે. એ નિઃસંદેહ છે. આપણા ધર્મશાસ્ત્રમાં એવો કોઈ દષ્ટાંત નથી કે જોનો સત્યતા ખાતર પરાભવ થયો હોય, દશરથ રાજાએ કેકેયીને વચન આપ્યું, કેકેયે તેજ વચનનો દુરાચહ કર્યો, દશરથે સત્ય પાળ્યું તો રામનો અંતે વિજય થયો. જ્યારે દુરાચહી કેકેયીએ ભરતનો કપડો સહન કરી વિશ્વમાં કલંકીત થવું પડ્યું.

વિશ્વામિત્ર અને વશિષ્ઠ ઋષિના સંવાદમાં દુરાચહી વિશ્વામિત્રનો પરાજય થયો, જ્યારે બીજી બાજુ વશિષ્ઠ ઋષિનો સત્યાગૃહ વિજયવંત નિવડ્યો. કારણ કે વશિષ્ઠની પાસે સત્યની વિજય ધ્વજ (આત્મબળ) હતી. અલબત્ત વિશ્વામિત્રના દુરાચહથી હરિશ્ચંદ્રને રાજ્ય પાટ છોડી બટકવું પડ્યું. પોતાને તથા પોતાની પ્રિય પત્ની તારામતીને નીચ ઘેરે બેસાવું પડ્યું, છતાં સત્યતા ખાતર અનેક કષ્ટો ઉઠાવવામાં હરિશ્ચંદ્ર પછાત પડ્યો નહિ, તો અંતે લક્ષ્મીકાન્તે હરિશ્ચંદ્રનો વિજય કર્યો, અને વિશ્વામિત્રના તપનો દુરાચ્છ થયો.

કૌરવો અને પાંડવોના મહાભારતના યુદ્ધ પ્રસંગથી આ વાતને વધારે પુષ્ટિ મળે છે પાંડવો પાસે અગણીત સૈન્ય ન હતું. અખુટ દ્રવ્ય ન હતું. અખંડ જ્ઞાત્યારી બીજમપિતામહ, વિદુર, કરણ, જયદ્રથ શકુની દ્વારા વિગેરે પ્રચંડ મહારથીઓ ન હોતા, છતાં કૌરવ સૈન્યમાં દુરાચલ રૂપી દાવાનળના પ્રચંડ ભબુકાથી કૌરવ સૈન્યનો પરાજય થયો, અને પાંડવોનો વિજય થયો. વહાલા વાંચક ! આ તો ધર્મશાસ્ત્રના પ્રયોગ દ્રષ્ટાંતો મોળુદ છે. પણ આધુનીક સમયના મહાન સત્યાગ્રહી મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીજીનામાં પણ સત્યતાના મહાન પદ્મચાટે હિંદ એહેલી રહ્યું છે. આ દુકીર આરીસ્ટરે હિંદની પ્રતિષ્ઠા ખાતર યુનીયન સરકાર સમક્ષ સત્ય નિરૂપાથી આઠ વર્ષ સુધી સત્યાગ્રહી વિજય ધ્વજના પ્રગટાથી અને સત્યતાનો વિજયી પાંડ દળદાયક છે એમ વિશ્વની મેળને દૃઢ કરી બતાવ્યું છે. માટે દરેક ભારતવાસી બંધુ એ સત્યાગ્રહનો આશય દુરાગ્રહી કાર્યના અમલમાં ન મુક્તાં મહાત્મા ગાંધીજીના આશય અનુસાર વર્તન રાખવું જોઈએ.

મહાત્મા ગાંધીજી સ્વદેશી ચીજોના ચુસ્ત હીમાયતી છે. તેઓ શ્રી લખે છે કે જો આપણે હિંદુસ્તાનની મહાન જિંદગી માગતા હોઈએ તો સ્વદેશી વૃત્ત લીધેજ છુટકો છે. આપણે પરદેશી કપડાંને ઉત્તેજન આપી અધીર પાપ કર્યું છે. પરદેશી કપડા પહેરીને હિંદને પારાવાર નુકશાન કર્યું છે વણકરનો નાશ કર્યો છે, તો એવા પાપથી અરડાણાં કપડાં અગ્નિમાં જવને લાયક છે. સ્વદેશી એ ધર્મ બાવના છે પ્રત્યેક મનુષ્યનું એ રબાવિક કર્તવ્ય છે. હું બોયકોટથી તો પ્રજાને બહુજ નુકશાન જોઈ શકું છું.

જે સદાને માટે સત્યાગ્રહી રહેવા ઇચ્છે છે, તેનાથી બોયંકાટની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાય નહિ. જો પરદેશી માલ લેવાનું થતે તો, અંગ્રેજની સાથે મારે રાજ્ય સંબંધ હોવાથી હું અંગ્રેજ માલજ લઉં, અને એ સ્થિતિને યોગ્ય જ ગણું. અંગ્રેજ માલનો બહિષ્કાર કરતાં આપણે અંગ્રેજ પ્રજાને સજ્જ કરવાના દોષમાં આવી પડીએ. આપણને અંગ્રેજ પ્રજાની સાથે તો કશી પણ તકરાર નથી, તકરાર અધિકારી વર્ગની સાથે છે. છતાં પણ સત્યાગ્રહના કાયદા પ્રમાણે તો આપણે અધિકારી વર્ગના પ્રત્યે પણ દ્રેષ નથી કરી શકતા. હિંદમાં સ્વદેશીનો પાયો યુક્ત પણ રોપાય એ મારી તીવ્ર ઇચ્છા છે.

હિંદમાં હાલ રોલેટ બીજીથી એમર ખખખગાટ મચી રહ્યા છે. દીલ્લીમાં વૉઇસરોયની કાઉન્સિલનો કારોબારી પ્રજાકીય મેમ્બરોએ આ બીજની વિરુદ્ધમાં પોતાનો મત પ્રદર્શિત કર્યો છે “ આ બીજની વિરુદ્ધમાં સત્યાગ્રહી લોક નાયક મહાત્મા ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો, પણ ઘણા અવિચારી મનુષ્યોએ સત્યાગ્રહ ના નામ હેઠલ દુરાગ્રહ કર્યો છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ અનેકવાર કીધું છે કે સત્યાગ્રહી મનુષ્યે દોષને નુકશાન કરવું, યા કરાવવું, દોષના જન માલજો છુટવો, યા છુટાવવો નહિ, અર્થાત્ સત્યના પરીબલ્લથી જ વિજય કરવો જોઈએ. આ નિયમથી વિરુદ્ધ જઈ ઘણા આણ સમજી માણસોએ સત્યાગ્રહના નામ ને કલંક લાગે તેવી રીતે વર્તન કરી દુરાગ્રહના ઘણા દુર્ઘટ કર્યો કર્યા છે. દીલ્લી, લાહોર, અમૃતસર તથા અમદાવાદ વિગેરે શહેરોમાં જે બેનાવો બન્યા છે, તે માટે દરેક બંધુઓ દીલગીર થયા સિવાય રહેશે નહિ.

આ માટે મહાત્મા ગાંધીજીને પણ બહુજ લાગી આવ્યું છે. તે લખે છે કે અમદાવાદમાં જે બનાવો છે તેના ચાર પાંચ દિવસ થયાં બનેલાં છે એથી અમદાવાદને બારે નામેશીય પહોંચી છે. એ બનાવો મારે આમેય બનેલા છે તેથી બહુ શરમાઈ છું. જે બનાવો બન્યા તેથી મને તેમાં ભાગ લેનારાઓએ માન નથી આપ્યું, પણ મારે અપમાન ક્યું છે. એમ કરવા કરતાં બે કદાચ મને બજાર ભોંડીને મારી નાખવામાં આવ્યો હોત તો હું વધારે ખેદ નહિ પામત. હું સંકટો વખત કહી ગયો છું કે સત્યાગ્રહમાં મારામારી કરાય નહિ, કોઈની ઉપર જોરજુલમ કરાય નહિ, કોઈના માલને નુકશાન કરાય નહિ, ઘરોં અને બાળો નખાય નહિ, પણ સત્યાગ્રહી નિમિત્તે આપણે તો મકાનો બાળ્યાં જોર જુલમથી હથિયારો લીધાં, જોર જુલમથી પેસા લીધા, બળાત્કાર કરી ગાડીઓ બંધ કરી, તારો તોડ્યા, નિર્દોષ માણસોને માર્યાં, દુકાનો અને મકાનો છુટ્યાં આવાં કાર્યોથી મારાથી કેદમાંથી છુટાતું હોય, ફાંસીએથી છુટાતું હોય. તો પણ હું તે છુટકારો પસંદ નહિ કરું. હું ખચીત કહેવા ઇચ્છું છું કે મારો છુટકારો આવી ખુનામરકોથી થયો નથી. શુક્રવારને દિવસે હું છુટયો ત્યારે મેં એવા ઇરાદો રાખ્યો હતો કે હું રવિવારે તો ફરી પાછો દીલ્હીને માર્ગે જઈ પકડાવાનો પ્રયત્ન કરીશ, અને તેથી સત્યાગ્રહને વિશેષ બળ મળ્યું હોત હવે તો દીલ્હી જવાને બદલે મારો સત્યાગ્રહ આપની પોતાની સામે રહ્યો અને જેમ રોલેટ બીલ તોડવાની ખાતર સત્યાગ્રહ ચલાવીને મરણ સુધી પણ લડવાનો નિશ્ચય છે, તેમ મારે આપણી પોતાની સામે ખુનામરકો

થઈ તે સંબંધે સત્યાગ્રહ કરવાનો અવસર આવ્યો. અને જો આપણે હવે પુરેપુરી શાન્તિ ન જાળવી શકીએ, જનમાલનું નુકશાન કરતાં ન અટકીએ તો મારા શરીરને લોએ પણ આપણી પોતાની સામે મારે સત્યાગ્રહ કરવો રહ્યો. જ્યાં સુધી મને ખાતરી ન થઈ શકે કે અમદાવાદમાં ફરીથી લોકો જીલો નહિ કરે ત્યાં સુધી મારાથી જોલજત્રા કેમ થઈ શકે? જેઓને સત્યાગ્રહમાં જોડાવું છે અથવા ન જોડાતાં છતાં સત્યાગ્રહને મદદ કરવી છે તેઓએ ખુનામરફી કરવાથી તદ્દન મુક્ત રહેવું જ જોઈએ. હું ફરી પકડાઉં અથવા મને ગમે તે થાય તો પણ સત્યાગ્રહને મદદ કરનારાઓથી કોઈના જનમાલને નુકશાન ન પહોંચાડી શકાય. આ સમયે આપણા અણુવિશ્વાસ આવવાથી અંગ્રેજ સ્ત્રીપુરુષો પોતાના બંગલા છોડી શાહીબાગમાં રહે છે. આ આપણે વિચાર કરીએ તો ઘણું શરમજરેખુ છે. આ સ્થિતિ જોટલી વેળાસર બંધ થઈ શકે તેટલી વેળાસર બંધ કરવી જોઈએ. આપણે અંગ્રેજોને પણ આપણા ભાઈ ગણી અભયદાન આપવું જ જોઈએ. એ વિનાનો સત્યાગ્રહ દુરાગ્રહ છે.

સત્યાગ્રહનું સ્વરૂપ મારે આ માટે ટુંકું કરવાની સલાહ આપવી પડી છે. આ મને જખમના કરતાં પણ વધારે દુઃખદાયક લાગ્યું છે. તેથી મેં ત્રણ દિવસનો એટલે બોતેર કલાકનો ઉપવાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. આ નિશ્ચયથી કોઈને પીડા ન થાય એમ હું ઇચ્છું છું. ચોવીસ કલાકનો ઉપવાસ જોટલો તમારે સાર કંઈ છે તેના કરતાં બોતેર કલાકનો મારે સાર

ઓછો કંઠણ છે. અને મેં મારાથી સહન થઈ શકે એટલું જ પ્રાયશ્ચિત વહેરી લીધું છે. એ આટલું કદ ઉઠાવીશ એની તમને જરાપણ દયા આવતી હોય તો એ દયાનું એક જ પરિણામ હું માગી લઉં છું, અને તે એ કે હવે પછી આવા અધાર કાર્યમાં કોઈ પણ અમદાવાદી ભાગ ન લે. સત્ય માનવો કે ખુનામરફી કરીને, માણસોને ત્રાસ પમાડીને આપણે સ્વરાજ્ય નથી મેળવવાના, હિંદુસ્તાનને કસોત્તે લાલ નથી કરવા.

વહાલા વાંચકશ્રેષ્ઠ! આ નાની બુક પુર્ણ કરતાં પહેલાં હું આ બંધુઓ સમક્ષ નીચેના ખુલાસો કરું છું. આ બુકનું નામ “મહાત્મા ગાંધીજીની બીજમ પ્રતિજ્ઞા” રાખ્યું છે. બીજમ પ્રતિજ્ઞાનો અર્થ મારી અદ્ય મતિ અનુસાર હું “સત્ય” અને અહીંસા” માન કરું છું. આ એ ધાર્મિક શસ્ત્રના ઉપાસકથીજ બીજમ પ્રતિજ્ઞા લઈ શકાય છે. જેના હૃદયબળમાં ઉપલાં એ તત્વની ખામી છે, તેનાથી એક તૃણ પણ હલાવી શકાતું નથી. મહાત્માએ વિદ્યાર્થીની બુલ માટે ચૈદ દિવસના ઉપવાસ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી, આશ્રમના બંધુઓએ મહાત્માને આજીજી પુર્વક આ પ્રતિજ્ઞા પછી નીભાવવાની સુચના કરી, છતાં સત્યધર્મના ન્યાય સિદ્ધ હકથી આ પ્રતિજ્ઞા પુર્ણ કરી, એ શું મહાત્માની બીજમ પ્રતિજ્ઞા નહિ? તેમના જીવનના દરેક તત્વો સત્યતાથીજ ભરપૂર છે. સાધારણ બાબતમાં પણ તેઓશ્રી સત્ય અને અહીંસાના શસ્ત્રો તો દરેક સ્થળે ઉપયોગ કરે છે. હિંદના આ એ ધાર્મિક તત્વો (સત્ય, અહીંસા) થી આર્યજાતી પવિત્ર ગણાય છે. આ એ તત્વનું રહસ્ય મહાત્મા હમણા દરેક બંધુને

સમજાવે છે. માટે દરેક બંધુએ સત્ય અને અહીંસાનું પાલન કરવા માટે મહાત્માની પત્રિકા વાંચી તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું જોઈએ.

“બંધુઓ ! દરેક ચીજને સન્માર્ગે ઉપયોગ કરવો જોઈએ. સન્માર્ગ એજ સત્યતા છે. આ સત્યાગ્રહનો જ દુરપયોગ કરીએ તો આ આશયનો અર્થ દુરાગ્રહમાં પલટાઈ જાય છે. અગ્નિને આપણે દરેક હિંદી બંધુઓ દેવ તુલ્ય માનીએ છીએ. તેમનાથી અન્ન પકાવી શકાય છે. રેલવે તથા સ્ટીમરો ચલાવી શકાય છે, પણ આજ અગ્નિનો જ દુરપયોગ થાય, તો આખા વનનાવન, મહેલો તથા શહેરો નાશ પામે છે. આનું નામ દુરાગ્રહ. કાશીથી બાણી આવેલા પંડિત ” પાત્રમ્આધારમ્ઘૃતમ્, ઘૃતમ્આધારમ્પાત્રમ્

“ધીને આધારે વાટકો છે કે વાટકાને આધારે ધી છે આવી કલ્પના કરવામાં પોતાની વિદ્યાનો ઉપયોગ કરે તે ખરેખર તે સદ્વિદ્યાનો દુરાગ્રહ કરે છે એમ ચોકસ સિદ્ધ થાય, તે માટે દરેક બંધુએ દરેક કાર્યમાં “સત્ય અને અહીંસાના ન્યાયી હકથી એક ડગલું પણ હઠવું નહિ. આ બુકમાં મહાત્માના આશય પ્રમાણે ભારતી ન લખી શકાયું હોય, અને ધણે સ્થળે તે મહાપવિત્ર પુરુષના સદ્બોધક શબ્દોને યોગ્ય સ્થળે મુકવમાં મારી ભુલ થઈ હોય તો તે માટે તે પવિત્ર મહાત્માની તથા વાંચક વર્ગની મારી માગું છું સત્યતા એજ દેવી શસ્ત્ર છે આજ શસ્ત્રથી આફ્રીકામાં તેમનો ઝૂંડો વિજયવંત નીવડ્યો છે. તે સિવાય ખેડામાં, ચંપારણ્યમાં, વીરમ ગામની જંગલમાં, વિગેરે દરેક મહત્વના કાર્યમાં સત્ય શસ્ત્ર બળથી તેઓ વિજયની વરમાળ વરી ચુક્યા છે. વાંચક ! આ નાની બુક-

માંથી સાગ ખેંચાય નેટલો ખેંચજો. હિંદમાં હાલ ચાળીસ લાખ અલ-
મસ્ત સાધુઓ બિજાભાગી પેટ ભરે છે, તેજ બનાવ હિંદ માટે કમ્પારી
ધુટાવનારો છે. હિન્દના પ્યારા સંતાનોને આધુનીક સમયમાં
મહાત્મા ગાંધીસરખાજ સાધુની જરૂર છે. ખરેખર તેમના જીવને
હિંદમાં પ્રકાશનું કીરણ ફેલાવ્યું છે. ગુજગતી જાણનાર પ્રજા
સમક્ષ મારી અલ્પમતીનુસાર આ નાની બુક લખી મેં રજુ કરી છે.
સા. અવંતીકા બાઈ ગાંખલે એ મહાત્માનું જીવન ચરીત્ર મગહી
બાપામાં જપાવી પુર્ણ પસંદગી મેળવી છે. આ બાઈ ચંપારણ્યમાં
મહાત્મા ગાંધીજી સાથે સેવીકા તરીકે રહ્યાં હતાં. આ મરાઠી
બુકમાંથી દ્રષ્ટાંતો મેળવ્યા છે, તે માટે તે પુસ્તક કર્તાનો હું
આભાર માનું છું. વાંચક ! આ બુક તો ફક્ત મહાત્માના જીવનનાં
ચોપાસથી વિકસાયેલા બગીચામાંથી તોટેલી ફક્ત એક કળીજ છે.
મહાત્મા ગંગાજીના પવિત્ર નીરમાંથી ભરેલી ફક્ત એક જ અંબુલી
છે. આ બુકના ગુણદોષ તરફ નજર ન નાખતા તેના આશય તરફ
મમતાની મીઠી નજર ફેંકજો. હીરાની રત્નજડીત મુદ્રિકાના સોના તરફ
ન નિહાળતાં હીરા સમક્ષ દ્રષ્ટી ફેંકજો અંતમાં એજ જાણું છું, કે,
દરદી હિંદુસ્તાનને આધુનીક સમયમાં મોહનદાસ કરમચંદ સરખા
ગાંધી મળ્યા છે, એવા ગાંધી હિંદની લવ્ય ભુમીમાં સ્થળે સ્થળે
પ્રગટ થાય એવી શ્રી પરમાત્માપાસે યાચના કરી આટલેથીજ વીરમું
છું “ ગાંધીની બીજમપ્રતીજ્ઞા બાગ ર જો બહાર પડ્યો છે. આશ્રય
આપનારાએ જપાવનારને મળવું, યા લખવું.”

શાન્તિ

શાન્તિ

શાન્તિ

સુરજમલ લલ્લુભાઈની કુંઠ

હીરાના વેપારીઓ

અને

ઝવેરીઓ.

૨૨૭, કાલકાદેવી રોડ, મુંબઈ.

AMRATLAL & Co.

464-66, Abdul Rehman Street,

Opposite BANK OF BOMBAY.

SHIPCHANDLERS & CONTRACTORS.

AND

MILL & CIN STORE SUPPLIERS, DEALERS IN PIPE

FITTINGS AND NUTS, SET SCREWS,

WIRE ROPES AND ALL OTHERS ARTICLES FOR

ENGINEERING REQUISITES.

તમે જાણો છો કે ?

શરીરની શોભા શાથી દેખાય છે
બંધ બેસતા પોશાકથીજ.

વાર ત્યારે એવા પોશાક મેળવવા માટે ક્યાં જશો !
નલખજર ત્રણબતીપર આવેલી કે. પરમાણુની
કુંપનીમાં કે જ્યાં અપ-ટુ-ડેટ ફેશનના કાપડો
મોટા જથ્થો રહે છે. ત્યાં હોઝયરી સામાન
ઘણા સારા અને કીકાયતે મલે છે.

અમારૂં ઠેકાણું.

ત્રામજંકશનપર નલખજર ત્રણબતી મુંબઈ નં. ૪

CHUNILAL NYALCHAND.

DIAMOND & PEARL MERCHANT.

Sandhurst Road, Shree Ram Mansion,
BOMBAY.

વાંચો.

અત્રે ચુનીલાલ ન્યાલચંદ ઝવેરીએ સેન્ડહર્સ્ટ રોડના
શ્રી રામ મેન્સનમાં તદ્દન નવી અપ-ટુ-ડેટ ફેશનના
હીરામોતી તથા બીજા દરેક ઝવેરાતના દાગીનાની દુકાન
ખોલેલી છે, કે જ્યાં આપ ફક્ત એકજ વખત પધારી
ખાત્રી કરશોજી.—મુંબઈ નં. ૪
ઠે. સેન્ડહર્સ્ટ રસ્તો

ભીખા કલ્યાણજીની કુંઠ

ની-

મુદકમશહુર દવાઓ.

વિડબીકા સારસાપરીલા

દરેક જાતના લેવિ કાર, શરીરની નબળાઈ, તથા સુસ્ત તબીયત

માટે અકસીર ધલાજ. આટલી ૧ ની કીમત રૂ. ૧ ૮ ૦

તથા મોટી આટલીના રૂ. ૨ ૮ ૦

તાવનું મીક્ચર

દરેક જાતના તાવને માટે આ દવા અકસીર છે. આટલી ૧ ની

કીમત રૂ. ૦-૧૨-૦

ગાંડીવ એન્ડી રૂમેટીક ખામ

માથાનો દુખાવો, સંધીવા, તથા શરદી વિગેરે રોગો ઉપર અકસીર

મલમ, આટલી ૧ ની કીમત રૂ. ૦-૮-૦

સંજીવન મીક્ચર

આ દવા ઝાડા, ઉલટી, કોલેરા, તથા અજીર્ણ માટે રામબાણ

ધલાજ છે. આટલી ૧ ની કીમત રૂ. ૦-૧૪-૦

ભીખા કલ્યાણજી ની કુંઠ

ગણેશવાડીને નાકે,

શેખમેન રટીટ, મુંબઈ. ૨.

